

**NORSK
HÅNDVERKSINSTITUTT**
SENTER FOR IMMATERIELL KULTURARV

Øks

Med øksa som læremester

**Av Øystein Myhre, smedfaget
Stipendiat i håndverk ved Norsk Håndverksinstitutt
3.oktober 2016**

Innholdsfortegnelse

Innledning	3
Problemstilling	4
Metode	5
Beskrivelse av prosessen	8
Konklusjon	10

Innledning

Øks er kanskje det mest komplekse tømmervektøy vi kjenner.

Å smi og forme øksa i smia har alltid vært en utfordring for smeden og for meg utfordres jeg stadig ved at jeg hele tida oppdager nye utfordringer og problemstillinger knytta til sjølve smiinga og gjenstandsundersøkelser i originalmaterialet.

Øksa representerer handverkstradisjoner på sitt aller beste, særlig når jeg søker og har som mål og gjenskape originaløksa i en ny versjon som tar opp i seg alle de detaljer som gjør at endelig form og vekt er mest mulig i samsvar med originaløksa, og samtidig søker og avriste gamlesmedens metode og arbeidsmåte.

Smiprosessen er en dialog mellom originaløksa og meg sjøl, lett er det ikke, men noen ganger stemmer alt og prosessen går som smurt. Andre ganger går alt på tverke og intet godt skjer, men nettopp i dette moment kan det oppstå noe fruktbart ved at gjentatte feil, kan gi meg tvilens undring som gjør at jeg kan komme steget videre, og kanskje litt nærmere sannheten.....

Når jeg smir øks, står gjenstanden i fokus. Jeg har jo ingen tradisjonsbærer på det å smi øks, så øksa og tømmeren og andre smeder blir referanse for mitt smedarbeid.

Tradisjonsmiljøet knytta opp i mot verktøysmiing, tømmerarbeid/snekkerarbeid blir dermed viktige arenaer for mitt øksesmedarbeid.

Problemstilling

Det som er utfordringene med øksesmiinga er sammensatte, ofte kompliserte spørsmål, direkte knytta til prosess.

Hvordan starta smeden på økseemnet?

Hva slags materialtilgang?

Hva slags blautjern?

Hva slags eggstål?

Hva slags esse?

Hva slags brensel?

Fra hvilken tidsepoke kan vi definere øksa, geografi, typologi, arbeidsteknikk?

Jeg går ut i fra noen antatte smedbetragtninger omkring øksa som definerer seg innafor norsk tradisjon.

Øksa er stålsatt.

Øksa er bretta om økseøyet, eller den kan være dora i gjennom et enkeltemne av forholdsvis grov dimensjon.

Stålsettinga kan være sentersatt, eller lagt på sida av blautstålet.

Øksa er smidd fram i ønska form og uttrykk.

Den er meisla, fila, pussa, herda, lynna, slipa, bryna, skjefte og gjort klar til tømmermannens bruk.

Å gjøre seg ett med emnet, lese det som en smed, forstå verktøyspor, tolke de på en måte som kan løfte smiinga til et nytt kunnskapsnivå og se at tolkningen gir liv til prosessen og skaper framdrift og effektivitet i smedarbeidet.

Dette krever smeden helt og fullt og er et konsentrasjonsarbeid som må gjøres når smeden er i godt lune, er frisk og uthvilt.

Det er bare å ønske smeden lykke til!

Starten på ei øks med fal, dvs. et kremmerhus der skaftet går inn.
Mål oppgitt i mm. Metode, min egen, tufta på en svensk øksefilm fra Wira Bruk 1923, der vi ser en prosessmiing av ei faløks.
Fantastisk film, må sees, se Youtube!

Metode

For å gjøre en god rekonstruksjon, kopi, replika, gjenskaping eller hva en kaller det, kreves først og fremst en øvet smed,

Uansett hvordan en snur og vender på det, dreier denne formen for øksesmiing om tolkning av egne og andres erfaringer, om arbeidsteknikker jeg har sett, opplevd, erfart.

Det ville være ganske søkt å dikte noe annet inn i øksa enn det jeg kan sanse ut i fra den originale.

Min metode, min tolkningsmodell jeg legger til grunn for å nå målet, nemlig å smi øksa så originalt som overhode mulig og så komme i mål med ei øks som har mål, vekt, form, funksjon som stemmer godt i forhold til utgangspunktet.

Det er av avgjørende betydning at vektøyspora på originalen tjener som en refleksjon over øksemetodikk og reell framdrift i smiprosessen.

Verktøyspora kan være: hammerslag, slegge, mekanisk hammer, meisel, dor, amboltmerker, fil, jernstruktur, stålstruktur(def som eggstål), sveisefeil/veiler, innbrenninger, varmeskader, herdestruktur, herdefeil/herdeskader, misbruksskader(def som bruk av øks utafor område, for eksempel , øksa brukt som vedkile)

Min metode er et uttrykk for den kompetanse jeg har pr i dag, jeg har holdt på med øksesming mer eller mindre jevnlig i mer enn 15 år.

Det jeg har lært er at når jeg tror har den gode løsning, viser det seg ofte at en ny utfordring dukker opp. Fordi da ser jeg plutselig en ny detalj jeg ikke har sett før, denne detaljen gir ny mening til smiinga og jeg kommer et stykke nærmere.

Å skrive om dette er svært komplisert for orda dekker ikke handas arbeid og momenter utelates, disse momentene er så integrert i sjølve smedens kropp, der kroppen defineres som det rommet som besitter alle smedens kunnskaper og ferdigheter.

Smia, essa, verktøyet blir grunnlagsmaterialet som smeden arbeider innenfor.

Jeg tror at mine økser er et uttrykk for hvor jeg er i smiinga akkurat nå, stadig blir noe lagt til, stadig ny nederlag og heldigvis stadig nye oppturer. Jeg slutter aldri å bli forundret over enkelte gamle øksers utrolig kompliserte og samtidige enkle form og hvordan gamlesmeden har løst sin oppgave på en faglig sett helt utsøkt måte.

Gamlesmeden har med viten og vilje satt igjen vektøyspor på øksa, disse er jeg nå mer og mer klar over og mener jeg har begynt å forstå dem, tolke dem, gjøre dem, gjenskape dem.

Ikke gjenskape dem bare for å gjenskape dem, men de blir gjenskapt som en del av min øksesmiprosess og kan bare forstås slik og ikke som tilfeldig valgte teknikker.

Verktøyspora forteller arbeidsmåte, forteller veien, forteller retningen og blir integrert i øksas endelig form.

Intet er skjult, ingen løgn, bare reint og godt handverk.

Noen ganger tror jeg at smiinga av stålsatt verktøy, gjør noe med meg både som smed og menneske, jeg mener, når du holder ei 600 år gammel øks i handa gjør det noe med deg.

En kunde ønsker en kopi, en kopi av øksa men også en kopi av prosessen. Vel, jeg ser, vurderer og tenker at her er det bare å arbeide etter det du ser, det du kjenner, det du kan forstå, det du kan ane, det du kan begripe, ingen moderne snarvei. Ingen snarvei kan tas, du kan ikke lure deg sjøl, og jeg må finne meg i at ikke øksa blir som originalen, jeg må starte på nytt, igjen, igjen og igjen....

For to år siden, vinteren 2014, satte jeg av ca 3 måneder med kun smiing av faløkser, økser med et kremmerhus til øyet og en veldig solid og kraftig bladdel, gjene definert som en glepphøggarøks eller sprettæljingsøks. Ei øks til å rydde tømmer med, sletthogge, slik vi kjenner fra tidlig middelalder og framover, ei ryarøks.

Utgangspunktet var en liten stumfilm, svensk, fra Wira Bruk 1923, der vi ser gamlefar på 86 år smir ei øks.

Jeg har sett og studert denne lille 8 minutters filmen ca 3455 ganger.....

Jeg bare mener at til mer jeg ser av denne, jo mer skjønner jeg kanskje?

Jeg hadde en kontinuerlig dialog med denne filmen, så på filmen, ut i smia, smidde, inn på pc, ut i smia, inn i igjen og slik fortsatte jeg i 3 måneder.

Etter 3 måneder hadde jeg mye skrot, mye halvbra, og noen, etter min mening ganske gode økser.

Dette var en god dialog, dialogos, jeg ble opplyst.

Beskrivelse av prosessen

En god øksedag, smeden er uthvilt, høstlufta er klar og skarp, passe temperatur, smia er ryddig, essa er rein, verktøyet er stelt. Slikt som dette er en god start.

Jeg skal smi ei faløks som tidligere omtalt.

Øksekroppen skal smies i 15mm bøttjern, armco kvalitet eller liknende.

Emnet kappes i passende lengde, merkes i senter med en kjærner og merkes på samme måte i det som skal bli nedre kant av økseøyet(se bilde s.6)

Emnet strekkes ut i god lengde og passelig dimensjon som passer litt til overmål i forhold til originaløksa. Hvordan jeg slår, hvordan jeg former kan jeg ikke beskrive med orda mine, men kan bare oppleves gjennom den konkrete utføringa av øksesmiarbeidet, Det som er viktig er at ting skjer i en gitt framdriftsplan, rett og slett tufta på den kunnskaps erfaring jeg sitter på pr dags dato. Når emnet er smidd ut i sin flate dimensjon, satt ned til fallhuset, smidd ut bakkant av øyet, er emnet klar til å bli brettet om øyet. Ferdig brettet blir øyet essesveist i øyets nedre kant, der hvor øyet kommer sammen.

Et bretta emne, snart klar for en essesveis, eller to.....

Så formes øyet med en første øksedor, dernest sveises øksfalen med overlappsveis.

Er sveisen god, formes øyet ferdig på en god dor.

Doren er laget etter avstøp av originaløksas øye.

Under dette arbeidet passer jeg på å ha originaløksha framfor meg på øksebordet.

Ferdig smidd faløyet til lunsjtider.....

Så smies øksebladdelen i passende form.

På originaløksha ser jeg at gamlesmeden har lagt et stykke eggstål og et stykke bløttjern oppå bladdelen.

Jeg gjør likedann.

Holder emnet med ei skikkelig god tang, som tåler varme, dvs at den har god og kraftig kjeft.

Holder disse tre delene sammen.

Tar ut emnet ved heftsveistemperatur.

Forsiktige presise hammerslag får de tre delene kommer sammen i det hjørnet som er lengst borte fra tanga.

Smeden puster lettet ut!

Så kommer hovedsveisinga, som skjer etter boka!

Jeg smir med settende slag på et meget varmt emne, ca 1150-1200gr.

Emnet sveiser og eggen er senterstålsatt.

Smeden er glad.

Bladelen smies ut.

Øksha formes ferdig.

Overskytende materiale meisles vekk, slipes vekk, files vekk.

Under øyet i bakkant smies øksha helt ferdig med et tverkssett, et verktøy som gir den fine og stramme linja som jeg ser så fint på originaløksha.

Jeg sliper fram et første egg.

Ser at stålet ligger fint.

Ingen veiler.

Ingen innbrenninger.

Konklusjon

Så skal øksa normaliseres to ganger slik at stålet er mest mulig normalisert før herding. Etter herding anløpes øksa, slipes, stelles og pusses, finbrynes. Jeg skjefter sjøl med pjåla bjørkeskaft. Så test. Så tømmermannen.

Å lage slik øks er det mest kompliserte jeg gjør i smia, jeg ser jeg er underveis. Oppdager hele tida nye detaljer, nye løsninger på problemer, som gjør jeg kommer nærmere originaløksas verktøyspor, verktøyspor som gamlesmeden har satt igjen for at blant annet Myhresmeden skal ha noe å strekke seg i mot. Med viten og vilje har han satt igjen disse spor for forstå at øksesmiing ikke er noe tilfeldig arbeid, men et målrettet, rasjonelt arbeid mot et klart definert mål, å smi ei god øks.

Jeg har mye å lære, det er så utrolig mye jeg ikke kan.

Kanskje vi sammen med noen gode filmfolk kunne laget en liten film som viser mitt arbeid med øksa og mine refleksjoner om dette arbeidet i sjølve smiehuset.

Det er i smia det skjer.

Det er der sjølve dokumentasjonen er.

